ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

***К.С. Горячева**, Національна академія управління*

Розробка методів оцінки фінансової безпеки підприємства має важливе методологічне значення, яке пов'язане з необхідністю майже щоденного знання його фінансового стану і завдяки цьому підтримання в ринкових конкурентних умовах на належному рівні. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства важлива також при отриманні кредитів від комерційних банків. Зрозуміло, що останні при незадовільному стані фінансової безпеки підприємства кредитів йому не дадуть.

Якщо на рівні держави методи оцінки фінансової безпеки вже розроблені [6], то на рівні підприємства вони залишаються дискусійними. Це, насамперед, стосується вибору критеріїв оцінки фінансової безпеки підприємства, системи показників, що її характеризують, і методичних підходів до визначення рівня фінансової безпеки.

Основним *критерієм* оцінки рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства слід вважати чистий прибуток. На основі цього критерію можна будувати всю систему показників (індикаторів), які характеризують стан фінансової безпеки [4]. *Індикатори*, або показники фінансової безпеки, виступають як кількісні характеристики стану фінансової діяльності, що відібрані для характеристики фінансової безпеки підприємства.

Доцільно проаналізувати методичний план оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. На сьогоднішній день відомі такі підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства:

1) *індикаторний* (порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня) [2, 5, 9]. Порогові значення індикаторів фінансової безпеки – це граничні величини, недотримання яких призводить до формування негативних тенденцій (виникнення загроз) у сфері фінансової безпеки. За такого підходу найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається при умові, що уся сукупність індикаторів знаходиться в межах порогових значень, а порогове значення кожного з індикаторів досягається не за рахунок інших. Цей підхід слід визнати правильним і виправданим. У той же час використання цього підходу залежить в основному від визначення порогових значень, котрі змінюються в залежності від стану зовнішнього середовища, на яке підприємство майже не може впливати, а тільки пристосовуватися до нього;

2) *ресурсно-функціональний*: а)оцінка стану фінансової безпеки на основі оцінки рівня використання фінансових ресурсів за спеціальними критеріями – власні фінансові ресурси і позикові фінансові ресурси; б) оцінка рівня виконання функцій – забезпечення високої фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової стабільності і незалежності [8]. Такий підхід дуже широкий, оскільки, по-перше, процес забезпечення фінансової безпеки ототожнюється фактично з усією діяльністю підприємства і, по-друге, зводиться до оцінки використання ресурсів на підприємстві;

3) на основі використання *критерію "мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці"* [1, 10]. Цей критерій дуже важко розрахувати через відсутність необхідних для цього бухгалтерських і статистичних даних. Напевно, потрібно запровадити додатковий облік. Тоді такий показник можна буде розрахувати лише експертним шляхом, який має свої межі точності;

4) виходячи з *достатності оборотних коштів* (власних і позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності [7]. Цей підхід дуже вузький, оскільки охоплює не всі сфери фінансової діяльності підприємства і відповідно – фінансової безпеки. Може використовуватися для оперативного визначення рівня фінансової безпеки.

Виходячи з аналізу існуючих підходів до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, таку оцінку рівня пропонується здійснювати по кожній функціональній складовій фінансової безпеки, а потім експертним шляхом визначати інтегральний показник. До функціональної структури фінансової діяльності і відповідно фінансової безпеки підприємства відносяться такі [3]:

- бюджетна – взаємовідносини з бюджетом (податки і збори до бюджетів, при наявності – бюджетні кредити або бюджетне фінансування);
- грошово-кредитна – кредити під операційну діяльність, виплата заробітної плати працівникам, розрахунки з постачальниками і отримання грошових коштів від покупців продукції і послуг;
- валютна – при здійсненні експортно-імпортних операцій (купівля і продаж валюти, кредити в іноземних валютах, розрахунки з іноземними споживачами і постачальниками продукції та послуг у валюті);
- банківська – взаємовідносини підприємства з банками по кредитах і депозитах;
- інвестиційна – капітальні вкладення у розвиток підприємства, у тому числі за рахунок довгострокових кредитів;
- фондова – випуск підприємством власних акцій і купівля акцій інших підприємств,
- страхова – страхування майна підприємства або результатів його діяльності, безпечної праці і збереження здоров'я працівників.

Показники (індикатори) фінансової безпеки підприємства, з одного боку, повинні входити до складу системи показників, які характеризують умовну структуру фінансової безпеки підприємства у складі вищенаведених функціональних складових (підсистем). З іншого, індикатори фінансової безпеки підприємства мають бути водночас показниками системи індикаторів, що характеризують стан фінансової діяльності підприємства, тобто входити до її складу, оскільки відображають певний стан цієї безпеки і повністю базуються на показниках фінансової діяльності.

Із системи показників, що характеризують стан фінансової діяльності підприємства, слід вибрати ті, які відповідають таким вимогам:

- бути простими при розрахунках і для розуміння. Відповідно до цього значення показників через спеціально побудовані математичні формули

мають змінюватися від 0 (відсутність фінансової безпеки) до 1 (найвищий рівень фінансової безпеки);

- повинні бути суттєвими і значущими;
- базуватися на чинній бухгалтерській та статистичній звітності, а також на оперативному (внутрішньо-системному, внутрішньо-корпоративному) обліку, якщо він є;
- бути оперативними для відповідного реагування на стан фінансової безпеки;
- характеризувати якісний та кількісний стан фінансової безпеки у статиці і динаміці;
- повністю і комплексно охоплювати всі сторони фінансової діяльності підприємства, адекватно відображати фінансову діяльність підприємства в комплексі;
- характеризувати достатню глибину і широту ретроспективи стану фінансової безпеки на основі постійного моніторингу;
- бути тими з них, які застосовуються в плануванні, обліку і аналізі фінансової діяльності підприємства.

Виходячи з наведених вимог, визначимо показники фінансової безпеки підприємства за її окремими функціональними підсистемами (складовими).

1. **Рівень безпеки по бюджетній складовій** $I_{бж}$ можна оцінити такими показниками:
   1) часткою податків і зборів, які сплачуються з прибутку підприємства у сумі прибутку – $К_{п.з}$;
   2) часткою бюджетних кредитів (бюджетного фінансування) у сумі оборотних коштів (власних і позикових) – $К_{б.к}$;
   3) відношенням кредиторської заборгованості бюджету по податках і зборах – $К_{з.б}$.

$$К_{п.з} = (П_р – ПЗ): П_р,$$

де $П_р$ – прибуток підприємства,
$ПЗ$ – сума сплачених з прибутку податків і зборів.

Тоді $(П_р – ПЗ)$ – це чистий прибуток підприємства. Цей коефіцієнт при зменшенні $ПЗ$ прямує до 1.

$$К_{б.к} = (ОК – БК): ОК,$$

де $ОК$ – сума оборотних коштів (власних і позикових);
$БК$ – величина бюджетних кредитів (бюджетного фінансування).

Коефіцієнт $К_{б.к}$ за умови зменшення величини бюджетних кредитів (бюджетного фінансування) прямує до 1.

$$К_{з.б} = (ОК – ЗБ): ОК,$$

де $ЗБ$ – величина кредиторської заборгованості бюджету.

Коефіцієнт $К_{з.б}$ за умови зменшення кредиторської заборгованості бюджету теж прямує до 1.

Математичне виведення загального індикатора $I_{бж}$ через часткові коефіцієнти передбачає врахування їхніх вагових часток *а* за формулою: $I_{бж} = K_{п.з} \cdot a_{п.з} + K_{б.к} \cdot a_{б.к} + K_{з.б} \cdot a_{з.б}$. Вагові частки кожного з коефіцієнтів можна визначати експертним шляхом з врахуванням їхньої пріоритетності.

2. **Рівень безпеки по грошово-кредитній складовій** – $I_{гк}$ можна оцінювати такими показниками:
   1) часткою короткострокових кредитів (в тому числі в іноземній валюті у перерахунку на національну) у покритті нестачі власних оборотних коштів – $K_{кр}$;
   2) наявністю заборгованості із заробітної плати працівникам – $K_{з.п}$;
   3) співвідношенням кредиторської та дебіторської заборгованості (чиста заборгованість) – $K_{с.к\text{-}д}$.

$$K_{кр} = [ОК_п – (ОК_п - ОК_{кр})]: (ОК_п – ОК_в),$$

де $ОК_п$ – потреби підприємства в оборотних коштах для здійснення операційної діяльності;
$ОК_{кр}$ – сума короткострокових кредитів, узятих для поповнення оборотних коштів для здійснення операційної діяльності;
$ОК_в$ – наявність власних оборотних коштів.

$$K_{з.п} = (Ф_{о.п} – З_{з.п}): Ф_{о.п}.,$$

де $Ф_{о.п}$ – фонд оплати праці;
$З_{з.п}$ – заборгованість по заробітній платі.

$$K_{с.к\text{-}д} = [КЗ - (КЗ – ДЗ)]: КЗ,$$

де $КЗ$ – обсяг кредиторської заборгованості;
$ДЗ$ – обсяг дебіторської заборгованості. Цей індикатор показує рівень непокриття кредиторської заборгованості підприємства дебіторською.

Формула має економічний сенс лише за умови, що $КЗ > або = ДЗ$. При $КЗ < ДЗ$ коефіцієнт $K_{с.к\text{-}д}$ вважається рівним 1.

Відповідно до чинної статистичної звітності [форма 1 = Б термінова (місячна)] до кредиторської заборгованості відносяться такі види: за товари, роботи, послуги за чистою реалізаційною вартістю, за векселями, з бюджетом, із внутрішніх розрахунків, із страхування, з оплати праці, інша кредиторська заборгованість.

До дебіторської заборгованості відносяться такі види заборгованості: за товари, роботи, послуги за чистою реалізаційною вартістю, за векселями, з бюджетом, із внутрішніх розрахунків, інша дебіторська заборгованість. Звітність за вказаною статистичною формою надає можливість просто розраховувати коефіцієнт $K_{с.к\text{-}д.}$

Загальний індикатор $I_{гк}$ визначається через часткові коефіцієнти і передбачає врахування їхніх вагових часток **а** за формулою: $I_{гк} = K_{кр} \cdot a_{кр} + K_{з.п} \cdot a_{з.п} + K_{с.к\text{-}д} \cdot a_{с.к\text{-}д}$. Вагові частки кожного з коефіцієнтів доцільно визначати з врахуванням їхньої пріоритетності експертним шляхом.

3. **Рівень безпеки по валютній підсистемі** $I_в$ можна визначати за такими показниками:
   1) часткою обсягу продажів за рахунок експортно-імпортних операцій у загальному обсязі продажів – $К_{е\text{-}і}$;
   2) співвідношенням кредиторської та дебіторської заборгованості по експортно-імпортних операціях $К_{к.д.е\text{-}і}$.

$$К_{е\text{-}і} = ОП_{е\text{-}і}: ОП,$$

де $ОП_{е\text{-}і}$ – обсяг продажів по експортно-імпортних операціях;
$ОП$ – загальний обсяг продажів.

$$К_{к.д.е\text{-}і} = [КЗ_{е\text{-}і} – (КЗ_{е\text{-}і} – ДЗ_{е\text{-}і})]: КЗ_{е\text{-}і},$$

де $КЗ_{е\text{-}і}$ – обсяг кредиторської заборгованості по експортно-імпортних операціях;
$ДЗ_{е\text{-}і}$ – обсяг дебіторської заборгованості по експортно-імпортних операціях. Цей індикатор показує рівень непокриття кредиторської заборгованості підприємства дебіторською.

Формула має економічний сенс лише за умови, що $КЗ_{е\text{-}і} >$ або $= ДЗ_{е\text{-}і}$. При $КЗ_{е\text{-}і} < ДЗ_{е\text{-}і}$ коефіцієнт $К_{к.д.е\text{-}і}$ вважається рівним 1.

Загальний індикатор $I_в$ визначається через часткові коефіцієнти і передбачає врахування їхніх вагових часток $а$ за формулою: $I_в = К_{е\text{-}і} \cdot а_{е\text{-}і} + К_{к.д.е\text{-}і} \cdot а_{к.д.е\text{-}і}$. Вагові частки кожного з коефіцієнтів можна визначати експертним шляхом з врахуванням їхньої пріоритетності.

4. **Рівень безпеки по банківській складовій** $I_{бн}$ можна визначати співвідношенням обсягів кредитів і депозитів по даному підприємству:

$$I_{бн} = Д_п: К_р,$$

де $Д_п$ – обсяг внесених підприємством у банк депозитів;
$К_р$ – загальний обсяг узятих у банку кредитів (коротко- і довгострокових).

Якщо $Д_п > К_р$, то значення показника $I_{бн}$ вважається рівним 1.

5. **Рівень безпеки по інвестиційній складовій** $I_і$ можна визначити відношенням капітальних вкладень (інвестицій) до обсягу основного капіталу підприємства:

$$I_і = КВ: К_о,$$

де $КВ$ – капітальні вкладення у розвиток підприємства;
$К_о$ – основний капітал.

6. **Рівень безпеки по фондовій підсистемі** $I_ф$ доцільно розраховувати за формулою:

$$I_ф = В_а: К_о \cdot К_а: К_о,$$

де $В_а$ – обсяг випущених акцій з метою збільшення основного капіталу;
$К_а$ – обсяг куплених акцій для збільшення основного капіталу.

7. **Рівень безпеки по страховій складовій** I_c доцільно визначати такими показниками:
   1) часткою застрахованого майна в основному капіталі – $К_{с.м}$;
   2) часткою застрахованого прибутку в загальному прибутку – $К_{с.п}$;
   3) співвідношенням страхових платежів по страхуванню від нещасних випадків і захворювань до фонду оплати праці – $К_{с.н}$.

$$К_{с.м} = М_с : К_о,$$

де $М_с$ – обсяг застрахованого майна.

$$К_{с.п} = П_с : П_з,$$

де $П_с$ – обсяг застрахованого прибутку;
$П_з$ – загальний обсяг прибутку.

$$К_{с.н.} = Б_с : ФОП,$$

де $Б_с$ – обсяг страхових платежів по нещасних випадках і захворюваннях;
$ФОП$ – фонд оплати праці підприємства.

Загальний індикатор I_c визначається через часткові коефіцієнти і передбачає врахування їхніх вагових часток **а** за формулою: $I_c = К_{с.м} \cdot a_{с.м} + К_{с.п} \cdot a_{с.п} + К_{с.н} \cdot a_{с.н.}$ Вагові частки кожного з коефіцієнтів можна визначати з врахуванням їхньої пріоритетності експертним шляхом.

Тоді інтегральний показник фінансової безпеки підприємства можна розраховувати за такою формулою:

$$I_{фбп} = I_{бж} \cdot b_{бж} + I_{гк} \cdot b_{гк} + I_в \cdot b_в + I_{бн} \cdot b_{бн} + I_і \cdot b_і + I_ф \cdot b_ф + I_с \cdot b_с,$$

де $b_{бж}$, $b_{гк}$, $b_в$, $b_{бн}$, $b_і$, $b_ф$, $b_с$ – вагові коефіцієнти відповідно бюджетної, грошово-кредитної, валютної, банківської, інвестиційної, фондової і страхової складових фінансової безпеки підприємства. Їхня сума повинна дорівнювати 1.

На конкретних підприємствах у той чи інший час можуть бути "включені" до фінансової діяльності не всі вищенаведені функціональні підсистеми або їхні частки. У такому разі індикатор по цій складовій або її частці буде дорівнювати 0.

Для оперативних цілей здійснення моніторингу стану фінансової безпеки підприємства (щоденного, тижневого, декадного аналізу) доцільно ввести і використовувати таке поняття як діапазон (оперативний резерв) фінансової безпеки. Його можна розраховувати за такою формулою:

$$Р_{ф.б} = (ОП_п – ОП_{т.бз}) : ОП_п,$$

де $ОП_п$ – прогнозований обсяг продажів;
$ОП_{т.бз}$ – обсяг продажів, який відповідає точці беззбитковості.

Список літератури

1. Бухвальд Е., Гловацкая Н., Лазуренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели // Вопросы экономики. – 1994. – № 12.

2. Гладченко Т.М. Економічна безпека підприємницької діяльності. У кн.: Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 26. – К.: ВПЦ "Київський університет", Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 295-299.
3. Горячева К.С. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 9.
4. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65-67.
5. Дмитриева М.Ю. Безопасность финансового рынка России. – www.sbcinfo. ru.
6. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2001. – 309 с.
7. Ильяшенко С.Н Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальні проблеми економіки, 2003. – № 3. – С. 12-19.
8. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. – М., 1997. – 288 с.
9. Тамбовцев В. Объект экономической безопасности России // Вопросы экономики. – 1994. – № 12.
10. Шлыков В. Экономическая безопасность предприятия // Рес., информ., снабж., конкур. – 1997. – № 6. – С. 61-63.

Горячева, К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства [Текст] / К.С. Горячева // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2004. - Т. 10. - С. 288-295.